

נתונים על מערכת הבנקאות ביישובים ערביים

מסמך זה נכתב לקראת דיון בוועדת הכלכלה ב-7 בפברואר 2022 בנושא "הבנקאות בחברה הערבית". במסמך מוצגים נתונים לפי יישובים על סניפי בנקים, על אשראי בנקאי ועל בעלות של נכסים פיננסיים.

1. נתונים על סניפי בנקים ביישובים ערביים

בלוח 1 שלהלן מוצגת התפלגות מספר הסניפים לפי קבוצות בנקאיות בחלוקה ליישובים יהודיים, יישובים ערביים ויישובים מעורבים¹ בסוף שנת 2012 ובנובמבר 2020.

לוח 1 - התפלגות מספר הסניפים לפי קבוצות בנקאיות וסוג יישוב²

קבוצה בנקאית	יישובים יהודים			יישובים מעורבים			יישובים ערבים			סך הכול		
	שינוי	2020	2012	שינוי	2020	2012	שינוי	2020	2012	שינוי	2020	2012
הפועלים	-25.1%	143	191	-24.7%	70	93	4.5%	23	22	-22.9%	236	306
לאומי	-31.7%	110	161	-41.8%	57	98	-14.6%	35	41	-32.7%	202	300
דיסקונט	-9.2%	99	109	-34.1%	56	85	3.3%	31	30	-17.0%	186	224
מזרחי טפחות	17.9%	125	106	8.8%	62	57	800.0%	9	1	19.5%	196	164
הבינלאומי	36.1%	113	83	-12.5%	49	56	25.0%	5	4	16.8%	167	143
אגוד	-10.3%	26	29	20.0%	12	10	-	-	-	-2.6%	38	39
ירושלים	20.0%	12	10	-25.0%	6	8	3	-	-	16.7%	21	18
סך הכול	-8.9%	628	689	-23.3%	312	407	8.2%	106	98	-12.4%	1,046	1,194

מהלוח אפשר לראות את הנקודות האלה:

- בסוף נובמבר 2020 היו בישראל **1,046 סניפי בנקים**: 628 ביישובים יהודיים – כ-**60%** מהסניפים (כ-64% מהאוכלוסייה מעל גיל 15), 312 ביישובים מעורבים – כ-**30%** מהסניפים (כ-22% מהאוכלוסייה מעל גיל 15), ו-106 ביישובים ערביים – כ-**10%** מהסניפים (כ-14% מהאוכלוסייה מעל גיל 15).³
- בשנים 2012–2020 פחת מספר סניפי הבנקים בישראל ב-**148** סניפי בנקים – ירידה בשיעור **12.4%**. בחינה של השינוי במספר הבנקים לפי **סוג יישוב** מעלה כי ביישובים היהודיים פחת מספר הסניפים בכ-**8.9%**, ביישובים המעורבים – ב-**23.3%**, וביישובים הערביים **מספר סניפי הבנקים גדל ב-8.2%**. כמו כן, מספר הסניפים **ירד** בבנקים הפועלים, לאומי ודיסקונט, ועלה בבנקים מזרחי-טפחות, הבינלאומי וירושלים.

¹ הלמ"ס, [קובץ היישובים 2019](#), כניסה: 24 בנובמבר 2020. סיווג היישוב נקבע לפי הגדרות הלמ"ס לדת היישוב. היישובים המעורבים הם: ירושלים, תל אביב-יפו, חיפה, עכו, לוד, רמלה, מעלות-תרשיחא, נווה שלום ונוף הגליל.

² רונן שריקי, הפיקוח על הבנקים, דוא"ל, 26 בנובמבר 2020; עיבודי מרכז המחקר והמידע של הכנסת. מספר הסניפים המוצג לא כולל סניפי ביצוע ומחלקות וסניפי הנהלה. עם זאת, ייתכן שחלק מהסניפים שנכללו בספירה הם סניפים דיגיטליים או מוקדי שירות טלפוני שאינם מקבלים קהל. כמו כן, הוסרו כמה סניפים שנמצאים בבסיסים צבאיים או בנתב"ג.

³ הלמ"ס, [אוכלוסייה ביישובים. לפי צורת יישוב. אזור סטטיסטי וגיל. סוף 2017](#), ינואר 2019.

- בנובמבר 2020, לכל הקבוצות הבנקאיות מלבד בנק אגוד יש סניפים באחד מהיישובים הערביים. בשנים 2012-2020 גדל מספר סניפי הבנקים ביישובים הערביים בכל הקבוצות הבנקאיות מלבד קבוצת לאומי, ובקבוצת מזרחי טפחות נוספו שמונה בנקים בשנים אלו (גידול של כ-800%). יש לציין כי בשנת 2016 מוזג בנק ערבי ישראלי עם בנק לאומי, כך שהנתונים על קבוצת לאומי כוללים גם את סניפי בנק ערבי ישראלי מלפני המיזוג. בלוח 2 שלהלן מוצגים נתונים על מספר התושבים בממוצע לסניף, מספר התושבים בממוצע לשטח סניף ומספר התושבים בממוצע למשרות בסניפי הבנקים, לפי יישובים.

לוח 2 - מאפייני סניפים לפי יישובים (בממוצע לסניף, 31 בדצמבר 2019)⁴

ממוצע ארצי	מערבים		ערביים		יהודיים		מאפיין / יישובים
	ביחס לממוצע	מספר	ביחס לממוצע	מספר	ביחס לממוצע	מספר	
5,225	-14.0%	4,494	+16.0%	6,061	+4.2%	5,447	תושבים לסניף
15.1	-33.0%	10.1	+36.5%	20.6	-1.1%	14.9	תושבים למ"ר בסניף
462.8	-42.2%	267.5	+39.4%	645.1	-0.3%	461.5	תושבים למשרות בסניפים
431.2	+10.6%	477.1	-31.3%	296.3	+3.3%	445.6	שטח ממוצע לסניף (במ"ר)
19.3	+268.2%	71.2	-51.6%	9.4	-28.5%	13.8	מספר משרות לסניף

מהנתונים בלוח אפשר לראות את הדברים האלה:

תושבים לסניף: ביישובים ערביים גבוה ב-16% מהממוצע הארצי וב-11.3% מהממוצע ביישובים יהודיים.

תושבים למ"ר בסניף: ביישובים ערביים גבוה ב-36.5% מהממוצע הארצי וב-38% מהממוצע ביישובים יהודיים.

שטח לסניף: ביישובים ערביים קטן ב-31.3% מהממוצע הארצי וב-33.5% מהממוצע ביישובים יהודיים.

משרות לסניף: ביישובים ערביים כ-9.4, קטן ב-51.6% מהממוצע הארצי וב-32.3% מהממוצע ביישובים יהודיים.

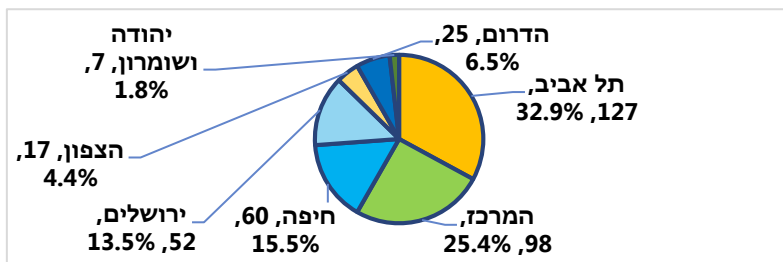
מנתונים הללו עולה כי השטח ומספר משרות ממוצעים לסניף ביישובים הערביים קטנים מהממוצע הארצי. מספר התושבים בממוצע לסניף ותושבים למשרות בסניפים גבוה ביישובים הערביים בהשוואה לממוצע הארצי. עם זאת, יש גורמים נוספים הקשורים לכדאיות הכלכלית של הבנקים, שעשויים להקטין את התמריץ של הבנקים להשקיע בסניפים באזורים מסוימים בארץ, ובהם הרמה החברתית-כלכלית של תושבי היישוב, השינוי בהכנסה הכספית נטו של משקי הבית ביישוב⁵, מספר התושבים מעל גיל 15 והקרבה הגאוגרפית למרכז הארץ, שם נמצאים סניפי ההנהלה ומרכזי העסקים של הבנקים. כמו כן, בחלק מהערים המעורבות (תל אביב-יפו ולוד) יש סניפים הנותנים שירותים גם למי שאינם תושבי האזור (כגון: סניפים עסקיים, סניפי Call Center וסניפים דיגיטליים), ולכן הנתונים על היישובים המעורבים אינם משקפים בצורה מדויקת את מאפייני הסניפים בחלוקה לפי סוג יישוב.

⁴ **מספר התושבים:** הלמ"ס, [קובץ הרשויות המקומיות בישראל - 2018](#), 11 בפברואר 2020. **מספר הסניפים:** רונן שריקי, הפיקוח על הבנקים, דוא"ל, 26 בנובמבר 2020; עיבודי מרכז המחקר והמידע של הכנסת. **שטח הסניפים והמשרות:** בנק ישראל, [מידע שוטף על התאגידים הבנקאיים - לוח ב' 9 - נתונים נבחרים על מספר המשרדים, הסניפים והמשרות לפי יישובים](#), 5 בנובמבר 2020; עיבודי מרכז המחקר והמידע של הכנסת. בחישוב מספר התושבים נלקחה האוכלוסייה מעל גיל 15 (החל מגיל 16 ניתן לפתוח חשבון בנק ללא אישור הורים) ביישובים שבהם יש סניפים. היישובים הערבים הם: טמרה, יפיע, ירכא, כפר כנא, נצרת, סכנין, עראבה, ריינה וכפר קאסם.

⁵ ההכנסה הכספית נטו של משק בית בעשירון הנמוך עלתה בשנים 2007-2018 ב-208.5%, ושיעור הגידול הולך ויורד עד ל-37.4% בעשירון העשירי. הלמ"ס, [ממצאים ראשוניים מסקר הוצאות משק הבית 2018](#), תרשים 2 - הכנסה כספית נטו והוצאה כספית בעשירונים של משקי בית, לפי הכנסה נטו לנפש סטנדרטית, 26 בנובמבר 2019, שנים שונות.

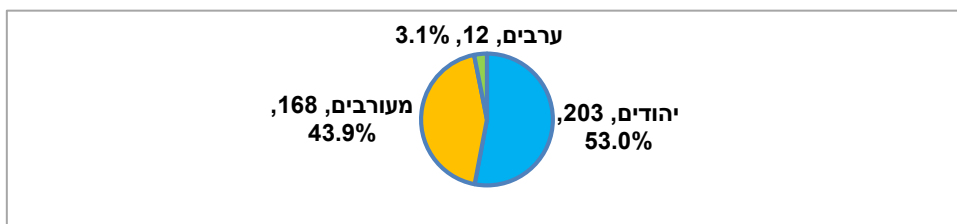
תרשים 1 שלהלן מציג את מספר סניפי הבנקים שנסגרו בשנים 2010-2019 בהתפלגות לפי מחוזות.

תרשים 1 - מספר סניפי הבנקים שנסגרו לפי מחוז (2010-2019)⁶

בתרשים אפשר לראות כי מתוך **386 סניפים שנסגרו**, **225** היו במחוזות מרכז ותל אביב (כ-58%), **60** במחוז חיפה (15.5%), **52** במחוז ירושלים (13.5%), **25** במחוז הדרום (6.5%), **17** במחוז הצפון (4.4%) ו**שבעה** באזור יהודה ושומרון (1.8%). תרשים 2 שלהלן מציג את מספר סניפי הבנקים שנסגרו בהתפלגות לפי סוג היישוב.

תרשים 2 - מספר סניפי הבנקים שנסגרו לפי סוג היישוב (2010-2019)⁷

על פי התרשים, מתוך 386 סניפים שנסגרו בשנים 2010-2019, 203 היו ביישובים יהודיים – **53%**, 168 ביישובים מעורבים – **43.9%**, ו-12 ביישובים ערביים – **3.1%**.

2. נתונים על אשראי בנקאי ביישובים ערביים

בלוח 3 להלן מוצג אומדן של סכום האשראי הבנקאי הממוצע לתושב (מעל גיל 20), בהתפלגות לפי סוג היישוב.

לוח 3 - אומדן לסכום האשראי הבנקאי הממוצע לפי סוג יישוב (סוף שנת 2020, באלפי ש"ח)⁸

סוג יישוב	אשראי בנקאי ממוצע לתושב	יחס לסך הכול
יהודים	167.1	90.2%
ערבים	60.0	32.4%
ערבים מעורבות	492.0	265.5%
סך הכול	185.3	100.0%

⁶ שם.

⁷ רונן שריקי, הפיקוח על הבנקים, דוא"ל, 26 בנובמבר 2020; עיבודי מרכז המחקר והמידע של הכנסת. הנתונים לא כוללים סניפי ביצוע ומחלקות וסניפי הנהלה.

⁸ **סך האשראי:** הפיקוח על הבנקים, **לוח ד' 8 - נתונים נבחרים על האשראי לציבור לפי יישובים**, דצמבר 2020. **מספר תושבים:** הלמ"ס, **קובץ רשויות מקומיות 2019**, פברואר 2021. עיבודי מרכז המחקר והמידע של הכנסת. האשראי חושב לפי מספר התושבים שגילם מעל 20 בכל יישוב. הנתונים כוללים את היישובים הערבים: טמרה, ירכא, כפר יאסיף, כפר כנא, סכנין, שפרעם, אום אל פאחם, באקה אל גרבייה, טייבה וכפר קאסם. יש לציין כי בערים המעורבות נכללות הערים **תל אביב ולוד הכוללות מרכזי אשראי עסקי גדולים** וייתכן שזו הסיבה שהאשראי הממוצע לתושב גבוה מאוד בערים אלו.

בלוח אפשר לראות כי ביישובים ערבים האשראי הבנקאי הממוצע לתושב הוא כ-60 אלף ש"ח, 32.4% מהממוצע הארצי. בשנת 2018 היחס בין האשראי הממוצע לתושב הערבי לאשראי בממוצע ארצי היה 37.5%, כלומר חלה ירידה של 5.1 נקודות האחוז ביחס זה. עם זאת, יש לציין כי האשראי הבנקאי הממוצע לתושב בשנת 2018 היה כ-56.3 אלף ש"ח, כלומר חלה עלייה של 6.6%.⁹ בלוח 4 להלן מוצגת התפלגות האשראי הבנקאי לפי מחוזות.

לוח 4 – התפלגות האשראי הבנקאי לפי מחוזות (סוף שנת 2020)¹⁰

מחוז	סך אשראי (במיליארדי ש"ח)	משקל אשראי	ממוצע לתושב (באלפי ש"ח)	יחס מחוז לסך הכול
תל אביב	432.0	40.1%	419.9	226.9%
מרכז	306.1	28.4%	208.1	112.4%
דרום	91.8	8.5%	116.1	62.7%
ירושלים ויו"ש	87.5	8.1%	101.1	54.6%
חיפה	85.9	8.0%	119.1	64.4%
הצפון	74.0	6.9%	78.4	42.4%
סך הכול	1,077.3	100.0%	185.1	100.0%

מהלוח אפשר ללמוד כי האשראי הבנקאי לציבור מתפלג לפי מחוזות כך: 40.1% בתל אביב, 28.4% במרכז, 8.5% בדרום, 8.1% בירושלים ויו"ש, 8% בחיפה, ו-6.9% בצפון. ממוצע האשראי לתושב במחוז תל אביב הוא כ-419.9 אלף ש"ח, לעומת כ-78.4 אלף ש"ח במחוז הצפון. במחוז הצפון האשראי הממוצע לתושב הוא 42.4% מהאשראי הממוצע לתושב בישראל – נמוך בהשוואה לכל שאר המחוזות. כ-55% מתושבי מחוז הצפון הם ערבים.¹¹

מלוחות אלו אפשר להסיק כי האשראי הבנקאי הממוצע לתושב ביישובים ערבים נמוך מהאשראי לתושב בממוצע הארצי. מחקרים שונים הצביעו כי אחד החסמים המהותיים בהתפתחות של עסקים ביישובים ערביים הוא קושי בהשגת אשראי בנקאי. כך, 51% מהעסקים בבעלות ערבים דיווחו שקושי בהשגת אשראי בנקאי מגביל אותם במידה רבה בהתפתחות העסק. קושי זה דווח בעיקר על ידי עסקים קטנים ובינוניים ביישובים ערביים.¹² לפי סקר של הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים משנת 2021, בקרב כלל העסקים הקטנים והבינוניים בישראל, כ-16% דיווחו כי חסם של נגישות למימון היה החסם העיקרי שלהם להצלחת העסק.¹³

בנוסף לאשראי עסקי, על פי נתוני בנק ישראל, בשנים 2010-2014 משקל המשכנתאות שניתנו ללקוחות מהמגזר הערבי היה 1.8%, נמוך משמעותית ביחס לשיעורם באוכלוסייה – 21.4%. ללקוחות ערבים ביישובים ערבים המשקל היה 1.2% וללקוחות ערביים ביישובים מעורבים 4.3%. הריבית על המשכנתאות עבור לקוחות ביישובים ערביים הייתה גבוהה בכ-0.3 נקודות האחוז בהשוואה ללקוחות ביישובים יהודיים. על פי בנק ישראל, הסברים אפשריים לפערים אלו הם קשיים ברישום הנכסים והעמדתם כבטוחה, קושי של הבנק לממש את הנכסים במקרה של חדלות

⁹ נעם בוטוש, [השפעות משבר נגיף קורונה על התעסוקה והעסקים במגזר הערבי](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, מאי 2020.

¹⁰ **סך האשראי:** הפיקוח על הבנקים, לוח ד' 8 - נתונים נבחרים על האשראי לציבור לפי יישובים, דצמבר 2020. **מספר תושבים:** הלמ"ס, [קובץ רשויות מקומיות 2019](#), פברואר 2021. עיבודי מרכז המחקר והמידע של הכנסת. החלוקה לפי מחוזות נעשתה לפי חלוקת האשראי של הפיקוח על הבנקים.

¹¹ הלמ"ס, [קובץ רשויות מקומיות 2019](#), פברואר 2021.

¹² המכון הישראלי לתכנון כלכלי, [שילוב המגזר הערבי בכלכלת ישראל – מאפיינים וחסמים](#), פברואר 2010; משרד הכלכלה והתעשייה, [סקירות ומחקרים בנושא עסקים בבעלות ערבים](#), נובמבר 2011.

¹³ הסוכנות לעסקים קטנים ובינוניים, [סקר עסקים קטנים ובינוניים](#), יולי 2021.

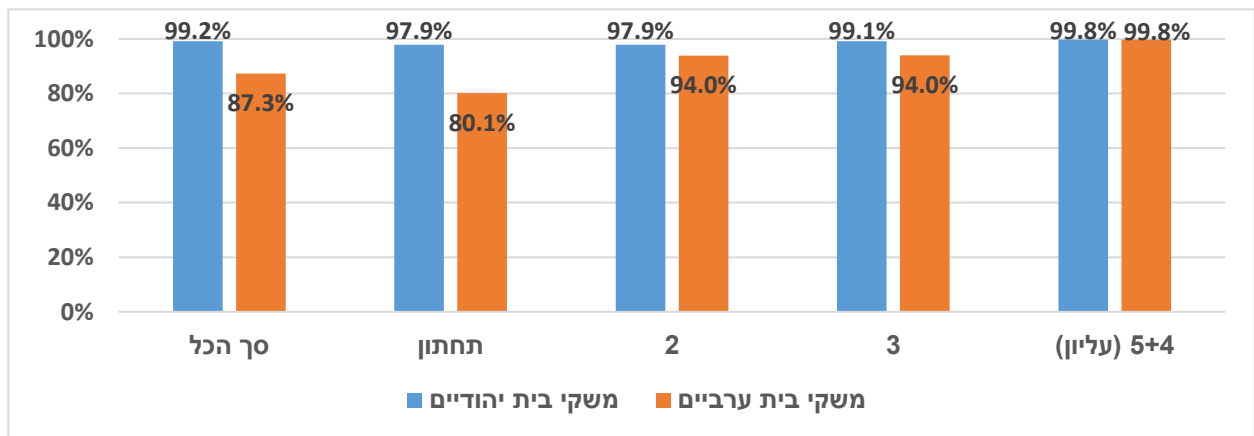
פירעון וכן תחרות מצומצמת בין הבנקים בשוק האשראי לדיור במגזר הערבי. לאור הקושי בקבלת אשראי לדיור, נאלצים חלק מהלקוחות במגזר הערבי לקחת הלוואות צרכניות לצורכי דיור.¹⁴ לפי נתוני הלמ"ס מסקר ארוך טווח משנת 2018, שיעור משקי הבית היהודיים שיש להם משכנתה הוא כ-31% **בהשוואה לכ-4%** ממשקי הבית הערביים.¹⁵ בהחלטת הממשלה בנושא "התוכנית הכלכלית לצמצום פערים בחברה הערבית עד לשנת 2026" נקבע יעד של **הכפלת** שיעור מקבלי המשכנתאות מהחברה הערבית הגרים ביישובים הנכללים בתוכנית. כמו כן, הוחלט על הקמת ועדה לבחינת הגברת נגישותה של החברה הערבית לאשראי לדיור וסוגיית האשראי החוץ בנקאי שתגבש המלצות בנושא שיוגשו לוועדת השרים בתוך כחמישה חודשים (אפריל 2022).¹⁶

מחסור באשראי בנקאי עשוי להוביל לכך שלווים יפנו לקחת אשראי בהלוואות חוץ-בנקאיות. בדרך כלל הריביות על הלוואות חוץ-בנקאיות גבוהות מהריביות על האשראי הבנקאי. הלוואות חוץ-בנקאיות ניתנות על ידי גורמים שונים, ובהם חברות בע"מ ונותני שירותי מטבע. בקרב גופים אלו פועלים גם ארגוני פשיעה וגורמים עבריינים העושים שימוש בשירותים אלו, לקידום פעילות עבריינית, הלבנת הון והעלמת מס. לפי הערכות המשטרה בעבר, בכל תיק של ארגון פשע מופיע גם נותן שירותי מטבע המשרת את הפעילות הכלכלית של הארגון.¹⁷

3. נתונים על בעלות של נכסים פיננסיים לפי קבוצה באוכלוסייה

בסעיף זה יוצגו נתונים מתוך סקר ארוך טווח של הלמ"ס בנושא בעלות על נכסים פיננסיים של משקי בית. בתרשים 3 להלן מוצג שיעור משקי הבית שיש להם חשבון בנק לפי קבוצות אוכלוסייה וחמישוני הכנסה, נכון לשנת 2018.

תרשים 3 – שיעור משקי הבית שיש להם חשבון בנק (חמישוני הכנסה, 2018)¹⁸

¹⁴ בנק ישראל, [ניתוח שוק המשכנתאות ללווים מהמגזר הערבי](#), נובמבר 2017.

¹⁵ הלמ"ס, [בעלות על נכסים פיננסיים של משקי בית - ממצאים מתוך סקר ארוך טווח 2018](#), דצמבר 2019, עמ' 8.

¹⁶ הממשלה ה-36, החלטה 550, [התוכנית הכלכלית לצמצום פערים בחברה הערבית עד לשנת 2026](#), אוקטובר 2021.

¹⁷ איתמר מילרד, [תיאור וניתוח שוק ההלוואות החוץ-בנקאיות](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 12 ביולי 2015; מבקר המדינה, דוח שנתי

166, [המאבק הכלכלי בפשיעה החמורה ובפשיעה המאורגנת](#), מאי 2016; משרד המשפטים, [המלצות הצוות לבחינת הרגולציה על נותני](#)

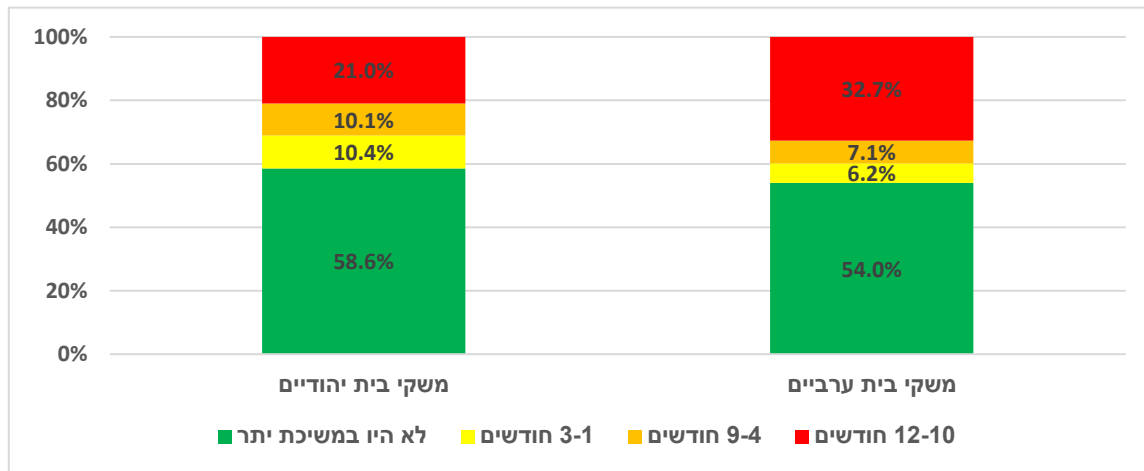
[שירותי מטבע](#), פברואר 2015.

¹⁸ הלמ"ס, [בעלות על נכסים פיננסיים של משקי בית - ממצאים מתוך סקר ארוך טווח 2018](#), דצמבר 2019.

מהתרשים ניתן לראות כי ל-0.8% ממשקי הבית היהודיים אין חשבון בנק, בהשוואה ל-12.7% ממשקי הבית הערביים. כמו כן, בחלוקה לפי חמישוני הכנסה, עולה כי בחמישון הכנסה התחתון ל-2.1% ממשקי הבית היהודיים אין חשבון בנק בהשוואה ל-20% ממשקי הבית הערביים. ככל שעולה ההכנסה החודשית ברטו לנפש, מצטמצם הפער בשיעור משקי הבית בעלי חשבון בנק בין קבוצות האוכלוסייה.

בתרשים 4 להלן מוצגים נתונים על משקי בית ועל משיכות היתר שלהם (אוברדרפט) במהלך שנת 2018.

תרשים 4 – משיכת יתר של משקי בית (אוברדרפט) לפי קבוצות אוכלוסייה (שנת 2018)¹⁹

מהתרשים אפשר לראות כי שיעור משקי הבית היהודיים שלא היו במשיכת יתר במהלך השנה הוא 58.6% בהשוואה ל-54% ממשקי הבית ערביים. כמו כן, שיעור משקי הבית היהודיים שהיו במשיכת יתר במהלך כמעט כל השנה (12-10 חודשים) הוא 21% בהשוואה ל-32.7% ממשקי הבית ערביים. לגבי משקי בית שהיו במשיכת יתר במהלך השנה, כ-36% ממשקי הבית הערביים קיבלו לפחות פנייה אחת מהבנק בהשוואה ל-25% ממשקי הבית היהודיים. כ-14% ממשקי הבית הערביים קיבלו שש פניות או יותר מהבנק בהשוואה ל-6% ממשקי הבית היהודיים.²⁰

מנתוני הלמ"ס בנוגע לשימוש בכרטיסי אשראי עולה כי כ-16% ממשקי הבית דיווחו כי לאף אחד מבני משק הבית אין כרטיס אשראי. בחלוקה לפי קבוצות אוכלוסייה עולה כי ל-10.9% ממשקי הבית היהודיים לא היה כרטיס אשראי בהשוואה ל-50.8% ממשקי הבית הערביים. כמו כן, 33% ממשקי הבית הערביים שיש להם כרטיס אשראי דחו מועד תשלום של קנייה שביצעו, בהשוואה ל-11% ממשקי הבית היהודיים. כ-46% ממשקי הבית הערביים שברשותם כרטיס אשראי ביצעו עסקת "קרדיט" (שבה הקנייה משולמת בתשלומים נושאי ריבית) בהשוואה ל-15% ממשקי הבית היהודיים.²¹

¹⁹ שם.

²⁰ שם, ההודעה המלאה, עמ' 6.

²¹ שם, עמ' 7.